

Timpolis – 16-19 decembrie 2010

La 21 de ani de la eliberarea de sub tiranie suntem confrunțați cu spaima de libertate?

Cu puțin timp înainte de împlinirea a 21 de ani de la momentul Decembrie '89, când românii ieșiseră în scandând "Libertate!" și "Jos comunismul!", un sondaj realizat de Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc și C.S.O.P. arată că 44% dintre românii intervievați consideră comunismul o idee bună, dar prost aplicată. Chiar dacă, din același eșantion, o majoritate covârșitoare, 72%, declară că așteaptă de la stat locuri de muncă – deci, vorbim despre o nemulțumire vădită legată de nivelul de trai și siguranța zilei de mâine –, o astfel de concluzie ridică serioase semne de întrebare, care cer o analiză de la cauză la efect.

Vorbim de idealizare a aceluia regim politic sau de un vot de blam dat întregii clase politice succedate la putere în ultimii 21 de ani? Ce determină această activare selectivă a memoriei colective? Ce-i determină pe tinerii care nu au trăit acele vremuri să le considere mai bune decât pe cele actuale? Dacă aceste întrebări vor fi lăsate fără răspuns, dacă rezultatele analizării lor nu vor fi urmate de politici publice fiabile, există riscul de a ne trezi, peste niște ani, față în față cu greșeli și drame ale trecutului. Cu atât mai mult cu cât acest trend, al nostalgiei după vremurile dinainte de '89, se întâlnește și în rândul altor popoare care au făcut parte din fostul bloc comunist : est-germanii, ungurii, ucrainenii și bulgarii. I-am invitat la un dialog pe această temă pe Vladimir Tismăneanu, profesor de științe politice la University of Maryland, președinte al Consiliului Științific al Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc, și pe Bogdan Cristian Iacob, secretarul Consiliului Științific al I.I.C.C.M.E.R.

Bogdan Cristian Iacob, secretarul Consiliului Științific al I.I.C.C.M.E.R. : "Nu există o nostalgie față de penuria din comunism, ci față de un trecut mai îndepărtat decât prezentul dureros"

În primul rând, v-aș ruga să ne spuneți dacă tendința aceasta de idealizare a socialismului de stat a venit din partea respondenților care nu au trăit în comunism sau a celorlalți? La grupul de vârstă de până la 20 de ani nu există o cale de mijloc : ori este respins comunismul, ori este perceput ca idee bună. În a doua categorie de vârstă analizată, 20 - 39 de ani, răspunsurile sunt proporțional majoritar înspre o atitudine de ne-idealizare, o atitudine lucidă a trecutului comunist. La categoriile de la 40 de ani în sus, tendința majoritară este de idealizare. O explicație este legată de percepția pe care o au oamenii din această categorie de vârstă asupra vieții individuale de după 1989 ca fiind una fundamental nefericită. În cazul lor, tranziția de la comunism la democrație, de la economia planificată de tip socialist la piața liberă și economia de tip capitalist a creat o anumită nefericire, o anumită traumă.

O largă majoritate a respondenților lasă să se înțeleagă că teama față de ziua de mâine este mai acută decât cea față de relele trăite în comunism. Cel puțin asta pare să transmită acel procent de 72% care a răspuns că așteaptă ca statul să le asigure un loc de muncă. Exact, asta este o explicație destul de bună. Pe de altă parte, cred că este mult mai ușor să te situezi negativ față de prezent, care te lovește în față, decât față de trecut, care este undeva

departe, și față de care te raportezi ori din auzite ori din experiență personală mediată de trecerea anilor.

Ce riscuri implică prelungirea acestui mod de viață dusă, de păături extinse ale populației, la limita sărăciei și în condiții de maximă incertitudine

Chiar înainte de a da publicității acest sondaj, am avut o conferință de presă organizată de I.C.C.M.E.R., axată pe primii cinci ani de după 1989. Majoritatea vorbitorilor au accentuat un aspect care mi se pare foarte important : calitatea vieții, după 1989, conform oricăror indicatori și standarde internaționale, s-a îmbunătățit semnificativ. În același timp, există studii care scot în evidență faptul că statul asistențial post-comunist funcționează mult mai bine decât cel comunist. Serviciile din perioada imediat următoare după '89 sunt mult mai bune decât cele din timpul comunismului. De asemenea, capacitatea de cumpărare a populației este mai mare. Problema, cred, este alta. Tipul de stat, de societate apărut după 1989 creează nemulțumiri. Nu există o previzibilitate așa cum exista în comunism, când era foarte clar : după ce termini facultatea, primești o slujbă, primești un apartament, puterea nu se schimbă, liderul partidului se schimbă doar în momentul în care moare. În democrație, lucrurile sunt mult mai dificil de anticipat. În momentul în care o semnificativă categorie din populația României a fost socializată în regimul comunist, 20 de ani reprezintă o perioadă destul de scurtă pentru a permite o adaptare la acest tip de societate fluidă, care oferă alternanța puterii politice, alternanța politicilor publice, a politicilor de stat. Contradicția care stă la baza ambiguității rezultatelor celor două sondaje făcute până acum de I.I.C.C.M.E.R. în colaborare cu C.S.O.P. se poate explica prin faptul că, pe de o parte, calitatea vieții în ultimii 20 de ani s-a îmbunătățit, dar ea nu se reflectă în percepția populației asupra vieții, în acești ultimi 20 de ani. Suntem într-o situație puțin schizofrenică, în sensul că, dacă întrebăm populația dacă vrea să se întoarcă la raționalizarea mâncării, a energiei electrice, a bunurilor de larg consum, nimeni nu va fi de acord cu așa ceva. De fapt, aici ne confruntăm cu percepții : avem o percepție negativă asupra prezentului, fundamentată pe un nivel de așteptare care nu corespunde cu posibilitățile, și o percepție pozitivă față de trecut, care își are originea într-o imagine a realității comuniste, care nu prea are legătură cu felul în care decurgea viața în comunism. Dacă am începe – și vom începe în următoarele sondaje – să punem întrebări specifice legate de viața cotidiană din comunism, acolo, lucrurile vor deveni din ce în ce mai clare : nu există o nostalgie față de penuria din comunism, ci există nostalgia față de un trecut mult mai îndepărtat decât prezentul, mai dureros pentru realizările sau nerealizările individuale ale respondenților.

Tot în privința așteptărilor, observăm că oamenii își doresc lucruri care intră în contradicție cu ideea de democrație. Vor un stat care să desființeze partidele politice ori să limiteze libertatea de exprimare. Credeți că există posibilitatea ca, în cazul în care la următorul scrutin, un partid care vine cu astfel de proiecte pe agenda publică să prindă cheag electoral? Una este ceea ce spune o persoană în momentul în care nu există presiuni exterioare, și alta este când acea persoană trebuie să se ducă într-o cabină de vot și să voteze un partid precum P.R.M. sau o persoană precum Gigi Becali ori altele, fundamental antidemocratice. Nu cred că un asemenea vot se va manifesta la un nivel majoritar, în contextul în care va fi o campanie de accentuare a naturii fundamental antidemocratice a unor partide cu un astfel de program.

„Este îngrijorătoare evidențierea unui fond antidemocratic al populației”

Vedeți, totuși, că partidele extremiste – e adevărat, de extremă dreapta – , câștigă teren în multe state din U.E.

De obicei, partidele extremiste adună un 10% din voturile exprimate. Asta se poate observa în multe democrații, mai ales la alegeri ce au loc în perioade de criză, de recesiune economică. Ce este îngrijorător din perspectiva noastră, de institut care își propune să analizeze perioada comunistă și să creeze un cadru pentru asumarea trecutului comunist, este faptul că răspunsurile la întrebarea „*După părerea dumneavoastră, statul ar trebui să...*”, scot în evidență un fond antidemocratic sau, mai elegant spus, o percepție limitată a valorilor democratice pe care trebuie să le promoveze un stat. Este surprinzător că populația României – sau eșantionul pe care s-a făcut sondajul – consideră că este normal pentru un stat asigure locurile de muncă, să planifice economia, să desființeze partidele politice.

Se vede foarte clar că o modalitate de a încetățeni sau de a întări valorile democratice este procesul de asumare a trecutului comunist. Dacă reușim să construim o distincție între ceea ce înseamnă o democrație, un stat democratic, valorile fundamentale ale libertății într-o societate și ceea ce a fost în perioada comunistă, atunci conștiința publică se poate întări și poate percepe că aceste chestiuni subtile de autoritarism nu ar mai trebui adoptate ca elemente ce țin de viața normală.

Care este cauza rezultatelor acestui sondaj? Un eșec al discursului anti-comunist al clasei politice, al societății civile, al presei, din ultimii 21 de ani, sau e vorba doar despre un cumul de deziluzii produse unei mari mase de oameni de interminabila tranziție spre economia de piață?

Pe tema asta am avut discuții cu cei de al C.S.O.P., cu cei de la Arhivele Naționale, de la C.N.S.A.S., am discutat în cadrul conducerii executive a I.I.C.C.M.E.R.-ului. Aceste sondaje nu le citim unilateral negativ. Pe de o parte, este evident că există o înclinație spre o idealizare a trecutului comunist și nu există o interiorizare majoritară a chestiunilor negative ce țin de experiența comunistă. Pe de altă parte, dacă începem să analizăm răspunsurile la întrebări specifice, ce țin de politici publice legate de lustrație, de arhivele Securității, de Muzeul Comunismului, de despăgubiri, de pensiile securiștilor, observăm altceva. În cele două sondaje, răspunsurile sunt proporțional majoritar pozitive, în sensul necesității promovării acestor politici publice legate de asumarea trecutului comunist.

După părerea noastră, există un fond pozitiv la adresa trecutului pozitiv, există posibile mase critice care ar putea să susțină politici legate de arhivele Securității, de Muzeul Dictaturii Comuniste. Vă dau un exemplu chiar pe acest sondaj. De exemplu, am pus o întrebare legată de importanța Legii lustrației și a accesului la dosarele Securității. Răspunsul majoritar proporțional a fost *“puțin/deloc importante”*. Dar în același timp au fost și multe răspunsuri de *“importante/foarte importante”* – un procent între 25 și 30%.

Ceea ce trebuie să luăm în calcul este că cei care răspund pozitiv la această întrebare sunt oameni îndeajuns de informați, care cunosc consecințele accesului la dosarele Securității și ce înseamnă lustrația, care înțeleg natura și consecințele unor politici specifice de asumare a trecutului comunist și care sunt dispuși să le sprijine. Doar 5% au declarat că nu sunt de acord cu Legea lustrației. Procentul este zdrobitor în favoarea celor care susțin un asemenea proiect. Deci, idealizarea trecutului comunist se manifestă pe întrebări care sunt abstracte, de exemplu, cum percepeți comunismul, răspuns care depinde de interpretarea fiecăruia. Nu există un discurs public oficial, un discurs istoric legat de perioada comunistă. În lipsa acestuia, discursurile despre comunism sunt individualizate, privatizate. În momentul în care există campanii publice, poți forma mase bine informate față de aceste politici, care își pot forma opinii legate de aceste politici.

“Când se discută despre trecutul comunist, se discută la nivel de senzaționalism”

Ați afirmat, într-un interviu acordat Evz, după publicarea rezultatelor primului sondaj de opinie, în septembrie, că *“dacă nu există o strategie coerentă de politici publice, care să susțină o pedagogie a memoriei colective a trecutului comunist, apare pericolul încetățenirii unei memorii selective”*. Ce ar trebui să prevadă această strategie?

Este responsabilitatea Statului român să fie mai coerent în implementarea politicilor publice de asumare a trecutului comunist. Ceea ce, din păcate, nu prea observăm. De exemplu, la un moment dat, exista posibilitatea de a oferi despăgubiri deținuților politici, dar pe de altă parte, Arhivele nu erau deschise, iar deținuții politici nu puteau atesta faptul că au fost încarcerați. Pe de altă parte, trebuie să existe responsabilitate din partea mass-media și responsabilitate la nivelul opiniei publice. Din păcate, în momentul de față, când se discută despre trecutul comunist, se discută la nivel de senzaționalism, de cele mai multe ori, și, de foarte multe ori, chiar și la bășcălie. La nivelul mass-media, în anumite cercuri, nu există niciun fel de responsabilitate față de trecutul comunist.

I.I.C.C.M.E.R. a trimis o serie de proiecte de lege ce țineau exact de tematicile precise ce reies din aceste sondaje că ar putea fi sprijinite de populație. De exemplu, unul era legat de implementarea imprescriptibilității crimelor comunismului, altul, de legea pensiilor foștilor demnitari comuniști și responsabili din Securitate. Din păcate, Guvernul României nu a preluat încă niciunul dintre aceste proiecte legislative. Noi sperăm ca ele să ajungă în dezbateră Parlamentului în prima jumătate a anului viitor.

Dar singura modalitate sigură prin care putem, treptat, să surpăm din această tendință de idealizare a regimului comunist este să avem legislație coerentă și clară pe problema lustrației, pe problema pensiilor foștilor demnitari comuniști, pe cea a arhivelor Securității, să se înființeze un Muzeu Național al Dictaturii Comuniste, să se creeze un cadru de memorializare a victimelor și a traumei perioadei comuniste, să existe programe naționale educaționale legate de predarea în licee și universități a Istoriei regimului comunist, să existe finanțări pentru masterate și proiecte post-universitare de cercetarea regimului comunist. Aceste lucruri există adesea doar ca inițiative izolate, individuale sau cum sunt proiectele educaționale ale I.I.C.C.M.E.R., unde avem acces la câteva sute de profesori de liceu – raportați proporțional la populația de pro-

fesori de istorie de liceu, din România, nu reprezintă, însă, un procent semnificativ.

Vladimir Tismăneanu, profesor de științe politice : “Simțim lipsa libertății, psihologic și, uneori, chiar fizic, doar atunci când este absentă”

Cum percepeți tendința de idealizare a socialismului de stat : ca pe o nostalgie față de comunism sau ca pe un vot de blam dat politicianilor și politicilor publice din ultimii 21 de ani, care au dus la o pauperizare a unor largi mase de populație?

Indiferent de motivele care îi determină pe cei care au trăit sub comunism și s-au lovit de neajunsurile de atunci să afirme, acum, că regimul comunist a fost un lucru bun, trădează, totuși, și o pierdere a memoriei publice.

V-aș ruga să încercați să faceți o previziune asupra viitorului politic în U.E., plecând de la două aspecte care nu indică un orizont foarte senin. 1. Idealizarea vremurilor trăite sub comunism, resimțită în mai multe state din fostul bloc comunist. Aproape unul din cinci est-germani declarau, anul trecut, că ar vrea ca Zidul Berlinului să fie încă în picioare și să trăiască în continuare sub regimul comunist, potrivit unui sondaj al Institutului de Cercetare de Piață Leipzig, publicat de AFP. Pe de altă parte, tot anul trecut, ungurii, ucrainenii și bulgarii credeau, în proporție de peste 60%, că o duc mai rău ca pe vremea comunismului, conform unui sondaj al Centrului de Cercetare Pew, din Washington, citat de România liberă. Deci, ipotetic, acești oameni sunt dispuși să repete istoria recentă. 2. Rezultatele scrutinului pentru europarlamentarele din 2009, care vorbesc de la sine despre ascensiunea partidelor de extremă dreaptă în preferințele electoratului – opt noi locuri câștigate în Parlamentul European. În atare situație, e posibilă revenirea în Europa a regimurilor extremiste, fie ele de stânga sau de dreapta? Ce le poate stopa ascensiunea și, implicit, reiterarea unor greșeli ale trecutului? În privința primului aspect, sincer, nu cred că acești nostalgici (ori utopici, pentru că mulți, de fapt, nu tânjesc după un comunism real, ci după unul romantizat) ar dori să trăiască într-un regim în care tot ce nu este obligatoriu este interzis. Nu cred că există mulți cetățeni în lumea post-comunistă care să regrete frontierele închise, monotonia universalizată, plictisul, cozile, duplicitatea la care eram în fond cu toții condamnați. Libertatea este o condiție care ni se pare de la sine înțeleasă atunci când o avem, îi simțim lipsa însă, psihologic și, uneori, chiar fizic, atunci când este absentă.

Ne întâlnim, cred, cu un fenomen explorat cândva de gânditorii Școlii de la Frankfurt, anume teama de libertate (cel care a scris chiar o carte cu acest titlu a fost psihanalistul și gânditorul social Erich Fromm). În cele cinci landuri din fosta R.D.G. există o stare de frustrare în raport cu o anumită condescendență manifestată de cei numiți Wessies (germanii din Vest). Îndeosebi între membrii grupului de vârstă trecut de 50 de ani există și o anxietate motivată de dispariția

unor forme previzibile de existență socială. Vă amintiți filmul *“Goodbye, Lenin”* : pentru nu puțini subiecți ai statului totalitar existau repere ușor identificabile, de la un singur tip de castaveci ori murați la câteva tipuri de chifle, mereu aceleași.

Democrația este, prin definiție, un teritoriu al confruntării, al controverselor, al polifoniei. Recesiunea economică, trăită dramatic în Europa și în Statele Unite, a agravat stările de spirit pesimiste, a îngăduit relansarea vechilor clișee anti-capitaliste. Aceste profeții apocaliptice nu pot submina instituții democratice robuste, dar pot slăbi încrederea oamenilor în aceste instituții. De aici și importanța dialogului public, a dezbaterilor, a ceea ce se cheamă conversație democratică.

Atunci când atâția români spun că regimul comunist a însemnat aplicarea eronată a unei idei bune, trebuie să vedem dacă ei știu cu adevărat în ce a constat ideologia marxistă. Își dau ei, oare, seama că era vorba de o dictatură nu doar politică ori economică, ci de una asupra sentimentelor, gândurilor, emoțiilor, nevoilor umane? Cunosc ei care au fost costurile umane ale aplicării utopiei? Iată, așadar, rolul vital al educației și al memorializării. Sunt convins că nu este vorba de o evaluare pozitivă a terorii comuniste, ci mai degrabă de minusurile informării și formării publice a unei conștiințe istorice adecvate.

În privința celui de-al doilea aspect, în 1998 am publicat o carte la Princeton University Press intitulată *“Fantasies of Salvation: Democracy, Nationalism, and Myth in Postcommunist Europe”* (a apărut în românește în 1999, în traducerea Magdei Teodorescu, la Polirom, cu titlul *“Fantasmele salvării”*). În 2009, editura americană a decis să o republice, ca ediție paperback, considerând că analizele mele se mențin actuale. Pe scurt, în condiții de profundă debusolare istorică, de derută valorică, de angoase economice, se creează premise pentru ascensiunea demagogilor, fie ei de extremă dreaptă ori de extremă stângă. Acesta a fost sensul peronismului în Argentina (o mișcare politică, dar și un partid, ambele legate, în prima fază, de generalul Juan Domingo Peron).

Peronismul nu este un fenomen exclusiv argentinian. Ruinele leniniste pe care le întâlnim în plan moral, social, economic în România și în celelalte state post-comuniste sunt tocmai solul pe care îl utilizează aceste mișcări populiste. Principalul lor inamic este statul de drept. Populismul etnocentric promovează un tip de colectivism primordialist care torpilează încrederea în sine a individului și îl invită să-și dizolve subiectivitatea în magma amorfă a adeziunilor de grup. Pe acest fond prosperă politicile radicale, formulele pretins magice, care ar rezolva instantaneu problemele dificile ale unei atât de exasperante tranziții. Nu cred că peronismul în versiunea sa revoluționar-aventuristă este un pericol imediat, dar mi-e teamă de ceea ce aș numi peronismul soft. Acesta poate izbucni în varii ipostaze.

Când Victor Ponta vorbește de „Scaraoțchi de la Cotroceni”, are loc diabolizarea, adică dezumânzarea celui menit să fie eliminat, să fie lichidat în efigie. Politica este înlocuită de exorcism

(ceea ce este deopotrivă amuzant și tragic, ținând cont că social-democrația veritabilă nu se angajează în asemenea ritualuri discursive misticoide). Când unii politicieni condamnă împrumuturile de la F.M.I. și afirmă nonșalant că ne putem descurca și fără ele, mi-e teamă că intrăm într-o zonă a iresponsabilității, a unor tactici distructive. Pe scurt, reazemul democrației îl reprezintă instituțiile, procedurile, statul de drept. Comunismul, ca și fascismul, au reprezentat statul de nedrept (Unrechtsstaat).

<http://www.timpolis.ro/articol-la-21-de-ani-de-la-eliberarea-de-sub-tiranie-suntem-confruntati-cu-spaima-de-libertate-19578.html>